

קטעי קלף ופפירוס ממערת האימה

מאת
ב. ליפשיץ

לפני כעשור שנים פרסם האב ד. בארתילמי מאמר, שבו מסר — בין השאר — כי בדוחים ממملכת ירדן מצאו ב"מערה חדשה" קטעים גדולים מגילת קלף, שהכילה את התרגום היווני של ספר תרייעשר.¹ היו אלה חלקים מספרי מיכה, יונגה, נחום, חבקוק, צפניה זוכרים. על-שם הכתב האונקיאלי היה של המגילות ייחס אותה בארתילמי לשלהי המאה הראשונה לספנה². למרבה הצער, לא פורסמו אותן שעה הממצאים במילואם, והמאמר הנזכר דין בעיקר בבעיה החשובה של מסורת התרגום היווני של המקרא. ואלו הן מסקנותיו של המחבר על נושא זה : (א) גוסחה המגילות אינן תרגום חדש ועצמאי, אלא *recensio* של תרגום השבעים.³ (ב) כל השינויים שהולנסו בגוסחה של תרגום השבעים הם פרי השאייפה למקורו העברי.⁴ אמנים כביסיס למלאת-ה ביקורת שימוש תרגום השבעים, אך לצד עיניו של מחבר הגוסחה, שקטועים ממנו נמצאו במערת האימה, עמד גם מקור העברי. לדעת בארתילמי, בוצעה מלאת-ה עיריצה זו רק בתרגום של כמה מספריו התנ"ך, ובגוסחה שלפנינו של ספר תרייעשר רואה הוא עקבות רביזיה של תרגום השבעים, שיצאה אל הפעול בתקופה מאוחרת.⁵

המסקנה של בארתילמי בעניין נאמנותו של גוסחה החדש למקור העברי

D. Barthélemy, Redécouverte d'un chaînon manquant de l'histoire de la Sepante, RB, 1953, pp. 18–29: "Au cours de la seconde quinzaine d'août 1952, les *infatigables* bédouins Ta'amré ont découvert dans une *nouvelle grotte* du désert de Juda d'importants fragments d'un rouleau de parchemin" (p. 19) היישראלי, שביקרה במערת האימה באביב 1961, נקבעה זהותה של המערה, שהיא פקדו הבדואים קודם-ילכן.

2. מחבר המאמר ציין, בצדק, שהתconeה האפיינית ביותר של כתוב זה הם ה-*apices*, האים מימין לקווים האנגקיים של האותיות. וראה : שם, עמ' 19, הערה 2.

3. שם, עמ' 21. 4. שם, עמ' 22.

5. שם, עמ' 28.

מתארשת גם מתחם הקטעים הוציאים שנמצאו על ידי הארכיאולוגים היו-ראליים. אלה הם שלושה-עשר קרעים של קלף, שעל אחד מהם אין כל שרידי כתוב. ארבעה קרעים מצטרפים לקטע אחד מספר יונה. שמנת הקרעים האחרים הם קטנים מאוד, ואחד מהם מכיל בסך הכל ארבעאותיות. למולנו, מכללים הקרעים, לפחות, שתי سورות, ועובדת זו היא שאפשרה לנו להזות בודדות את מרביתם. קטעים זעירים אלה עשויים להועיל ללא ספק למלומד שבחלקו נפלו קטעים גדולים בהרבה מאותה מגילה, שהרי גם בהם ניכרת, כאמור, הנאמנות לנוסח העברי של התנ"ך. כן יש בטחון באמיתותה של מסקנה מעניינת אחרת לגבי אורך השורות: מסתבר, שהעמודות שבמגילה הכילו שורות בננות 34–38 אותיות. ארבען היה אפוא, לערך, כאורך הכתסה-מטר. ייחידה זו הייתה מקובלת, כידוע, בספרי פרוזה יווניים ורומיים. לצערנו לא נוכל תמיד להוציא מסקנה זו, שכן איןנו יודעים בבודדות, מה היה נוסח התרגומים שלנוינו, אך קטע אחד, לפחות, המכיל ללא ספק סופי-سورות, מאפשר לנו לשחזר את הנוסח. הסידור המוצע לשורות בקטעים הבאים הוא בגדיר השורה בלבד, כי לא ידוע לנו בטחון, מה היה מקומו של כל קטע בעמודה.

הקרעים מכללים קטעים מספרי הוושע, עמוס, יואל, יונה, נחום וזכריה. אלו מביאים להלן את נוסח הקטעים, לפי סדר הספרים שבתרגום השבעים:

קטעים מספרי

הושע, עמוס, יואל, יונה, נחום וזכריה

.1

הושע ב, ח

קטע זה הוא הקטן ביותר. גבשו כעשרה מ"מ ורחבו אף פחות מזה (לוח ית, 1:1).

[και] ἀνο[ικοδιμήσω τὰς ὄδοις αὐτῆς καὶ τὸν τρίθον αύτῆς οὐ]
[μόνη] εὑρε [ατλ.]

במקום זה אין תרגום השבעים מצטיין בנאמנות למקור, אך הקטע שבידינו קטן מדי שנוכל להציגו שניויו בלבד.

.2

עמוס א, ה

גבתו של הקטען המחויק שלוש שורות, הוא כ-20 מ"מ ורחבו המאכסיימאלי 8 מ"מ (לוח יח, 1:2).

[καὶ ἔξολευ] [ρεύσω κατοικοῦντας ἐκ πεδίου Ων]

[καὶ κατακόψ[ו φυλήν ἐξ ἀνδρῶν Χαρραν καὶ]

[αἰχμαλωτευθή] [σεται λαός ατλ.]

גם בקטע זה אין אנו מציעים שינויים, אפרקי הנוסח המצווטט כאן מתרגומם השבעיים אינם מדויק, ואף לא מלא, שהרי חסרות בו המלים "ותומך שבת καὶ τὸν κατέχοντα" מילים אלו מתרגומות עליידי סימוכס בנוסח καὶ τὸν κατέχοντα καὶ τὸν ὄντα (ἀρατοῦντα), ואילו תיאודוטיו גורש καὶ τὸν τρυφῆς ὄντα (ἀρατοῦντα) נמרות הוסריה התאמת בין הנוסח המשוחזר לבין המקור העברי נראה לנו הזיהוי המוצע ודאי.

.3

יואל א, יד

גובה הקטע 13 מ"מ ורחבו 17 מ"מ (לוח יח, 3:1).

[συναγάγετε πρεσβυτέο] [ους πά] [ντας τοὺς]

[κατοικοῦντας τὴν γῆν εἰ] [ς οἶκον Θ[εοῦ ατλ.]

בניגוד לתרגומם השבעיים, הוספנו את ה"א-הידיעה לפני יושבי ולפני ארץ, הוואיל והמלים "כל יושבי הארץ" מתרגמות בפרק ב, א: οἱ πάντες τὴν γῆν κατοικοῦντες. בהתאם לכך מכילה השורה 36 אותיות, שהן — כאמור — אורך האכתאמטר.

.4

יונה ג, ב—ה

קטע זה, שהוא הגדול ביותר, הורכב מאربعة קרעים, שהגיעו בדרך מקרה לידייהם של חברי המשלחת. גבהו של הקטע הוא 56 מ"מ, ואילו רחבו המאכסיימאלי — 25 מ"מ (לוח יח, 4:1). גם כאן סידור השורות הוא בגדר השערה בלבד.

לעומת זאת יש יסוד למסקנות בעניין נאמנותו של הנוסח למקור העברי
וכן בעניין אורך השורות.

[κ]αὶ ἀκήρου[ξ]ον [ἐν αὐτῇ τὸ ἀκήρυγμα]

[ὅ ἐγὼ λαλέω π]ρός σε καὶ [ἀνέστη Ιωνας καὶ ἐπορεύθη]

[εἰς Νινευη κατὰ] τὸ ρῆμα (Θεοῦ)· [ἥ δὲ Νινευη ἦν πόλις]

4 [μεγάλη τῷ Θεῷ π]ορέ[ι]ας τριῶ[ν ἡμερῶν καὶ ἤρξατο]

[Ιωνας πορεύεσθαι εἰς τὴν πόλιν πορείαν ἡμέρας μιᾶς]

[καὶ ἐκήρυξεν καὶ] ε[πεν ἔτι τεσσαράκοντα ἡμέραι]

[καὶ Νινευη καταστραφήσε[ται καὶ ἐπίστευσαν οἱ ἄνδρες]

8 [Νινευη Θεῷ καὶ ἐ]κήρυξαν νηστείαν ατλ.]

כפי שמתברר משורה 3, שמרה המגילה על נוסח המקור: "זיקם יונה וילך אל נינה כדבר ה'" (Θεοῦ). כאן, בקביעים אחרים הנמצאים בירושלים העתיקה, הועתק שם האלוהים בסימן של tetragrammaton בזרות קו מאונך, החצוי בשלושה קווים קדומים יותר.⁶ השורה הרביעית מוכיתה, שנוסח המגילה היה נאמן למקור, הוואיל ותרגומו הוא: וְיַעֲמֹד וְיַעֲמֹד (מהלך שלשת ימים"), בתרגום לתרגום השבעים, הגורט: ἡμερῶν ἡμερῶν τριῶν.

אין בידנו לקבוע בוודאות את מקומה של ה-epsilon, האות היחידה שנוטרה בשורה 6, שכן באות בחשבון שתי האותיות ε שבתיבה εἰτεν ואולי אפילו זו שבסוף המלה ἐξακήρυξεν. האורך האחד כמעט של השורות הושג בעזרת שינויים בנוסח המסורתי של תרגום השבעים. שינויים אלה נראים מוצדקים, הוואיל והולמים הם במידה רבה את המקור העברי. בהתאם לכך הושמטה התיבה εἰπόσσιον, שאינה במקור, והאוריינט אגליליסא הוחלף בנווכח לאלאו. השמנתו גם את התיבה εἰσελθεῖν, כאינה היא נמצאת בנוסח העברי. יש לשער, שהנוסח שבידנו גורס ופוא, במקום ה-epsilon, שבאי-אליה כתביריד של תרגום השבעים, ודוחה, כמובן, את הגרסה εἰσελθεῖν, המצודה בכתביד אחדים.⁷ כן ראיינו לנכון להחליף את הגרסה εἰσελθεῖν וכתיבתה εἰσελθεῖν ב-εἰσελθεῖν, בהתחם מקורו.

6. שם, עמ' 20.

7. הגרסה εἰσελθεῖν נמצאת בכתביד הבאים: Vat. Gr. 1209 (המאה ה-ד') (המאה ה-ה'). Sinaiiticus (המאה ה-ג'), Freer (המאה ה-ה').

קטע קלף ופאפיירוס ממערת האימה

לשוחר זה ניתן חיווק גם עליידי אורך השורה. צורת העתיד של [ται] αφοίσε[α] נראית ודאית, בהתחשב עם השירד הכרוך כל צרכו של האות sigma. לעומת זאת ייתכן, כי במקום ה-compositum simplex השורה הייתה בכתב-היד של מגילתו ה-ἀπίστευσαν. כמובן, אין בידינו לשוחר בכתובן את הנוסח של כתב-היד, כי איננו יודעתם, אימתי נכתבת התיבה עם או בלי ה"א"הידיעה ומתי צוין שם האלוהים עליידי הסמל בשורה Θεόּ. גם מסיבה זו אין הנוסח המוצע כאן אלא השורה בלבד.

.5

נחות א, ט

גבהו של הקטע 14 מ"מ ורחבו בשורה א' 8 מ"מ (לוח ית, 5:1).

[τί λογγιζεσ[ε ἐπὶ τὸν Θεὸν; συντέλειαν αὐτὸν]

[τὸς ποιηζεται[αι, οὐκ ἔκδικήσει διεξ ἐπὶ τὸ αὐτό]

[ἐν θλίψει [ατλ.]]

קטע זעיר זה אינו מאפשר כל גסויון שהוא לשוחר הנוסח, אך ברור, שהתיבה כתובה במギלה במקום קύוטיסוں שבנוסח השבעים.

.6

נחות ב, ח—ט

גובה הקטע 15 מ"מ ורחבו בשורה 2 כ-10 מ"מ (לוח ית, 1:6). בשורה 1 לא נותרה אלא אחת אחת בלבד. עובדה זו אינה מאפשרת זיהוי ודאי, והנוסח המוצע כאן הוא בגדר השערה. ארכה של השורה מתאים למסקנה שנזכרה לעלה.

[καὶ αἱ δοῦλαι αὐτῆς ἥγοιτο καθὼ[ς περιστεραι]

[φθειργόμεναι ἐν καρδίαις αὐτῶν] καὶ Ν[ινευη ατλ.]

.7

נחלת ג, א—ב

גובה הקטע ורחבו כ-15 מ"מ (לוח ית, 7:1).

[καὶ ὁ διάβολος εἰστήκει ἐν δεξιῶ]γ αὐτοῦ

ב. ליפשיץ

[τοῦ ἀντικείσθαι αὐτῷ καὶ εἰπεν [Θεὸς πρὸς]

[τὸν διάβολον ἐπιτιμήσαι (Θεὸς) ἐν σοί, διάβολε καὶ ἐ] πιστεῖ[μέσαι αὐτῷ.]

נראים הדברים, שקיים מאפשרות להתאים את אורך השורה האחורונה לאורך היחסMASTER עליידי ההנחה, שבמקום Kύριος שבנות של תרגום השבעים נמצא במגיללה פעמים הסמל של שם האלוהים. אין ספק בנכונות היזהוי כי בקטוע נותרו שרידים של שלוש שורות, ועובדיה זו אפשרית, כפי שציינו לעילו, הסקת מסקנה ודאית, אף על פי שהקטוע שלפנינו הוא זעיר מאוד.

.8

זכירה ד, ח—ט

גובה הקטע 23 מ"מ ורוחבו 17 מ"מ (לוח יה, 1:8).

לקטוע זה נודעת חשיבות מרובה בדיוננו, שכן הוא מכיל לא פחות מארכבה סופישורות, הוואיל וברי הדבר, שהרווח מצד ימין הוא רוח של שלוים. בכך ניתנת לנו אפשרות לקבוע ללאesis את ארכן של השורות בכל המגיללה.

[χάριτος χάριτα αὐτῆς].
Καὶ

[έγένετο λόγος Θεοῦ πρός με λέγων Αἱ χεῖρες] Ζο-

[ροβαθεὶ ἐθεμελίωσαν τὸν οἶκον τοῦτο] γ καὶ

4 [αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπιτελέσουσιν καὶ γνώσῃ ὅτι] Θε-
[ὸς αὐτῷ.]

השורה האחורונה בקטוע שלפנינו מאשרת גם את הגרסה [ός Θεός] במקומות Kύριος שבתרגומים השבעים. לא ניסינו לשחזר את השורה הראשונה, שבב בולט חוסר-התאמה בין תרגום השבעים לבין המקור העברי. לעומת זאת נראים הדברים, שיש יסוד לנסות ולשחזר את השורה האחורונה, בהתאם למסקנה בדבר אורך השורות שבמגיללה. לפיכך השמננו את התיבת αὐτόν, שהרוי המקור גורס "וַיֹּדַע תבצעה". כמורכן בחרנו בצוות simplex עזרה — שורה המקור גורס "וַיֹּדַע תבצעה". ממן הראווי לצין, שהחילופי הגרסות במקומות עזבונו ובדיאן במקומות זיאן. מן הראווי לצין, שהחלופי הגרסות עזבונו — נמצאים בזכירה ב, טו; ה, טו; זיאן — זיאן — בזכירה ב, יד; הושע ד, א, יד, טז; עמוס ד, ב; יואל ב, א, כג ועוד. חילופים אלה מאשרים אפוא את השחזר המוצע, ובדרך זו מתאשרת גם מסקנתנו, שאוון

השורות ב מגילה היה שווה ליחידת-האורך המקובל בספר-פירוש יווני ורומיים. מסקנה זו מתחשת גם מתוך עיון בקטע הגדול בספר חבקוק, שתצלומו פורסם על ידי באրתילמי.

.9

ונריה ה, כא

בקטע זה נותרו שרידים שלוש שורות. גבהו כ-50 מ"מ, אך החלק הכתוב חופש רק כרביע ממנה (לוח יח, 1:9). יש להניח, ששאר האותיות שהיו עליו דהו וניטשטו. רוחבו של הקטע בחלק שבו נשתרם הכתב הוא כ-10 מ"מ.

[καὶ συνελεύσονται αὐτοῖς πέντε]
[πόλεις εἰς μίαν πόλιν καὶ ἔλεγον ν πορευθῶμεν]
[δεηθῆναι τοῦ προσώπου (Θεοῦ) καὶ ζητῆσαι ι (Θεόν) ατλ.]

הקטע, שזיהויו אינו מוטל בספק, מעורר קשיים גדולים. אמן השורה השנייה, שהועתקה כאן בהתאם לנוסח של תרגום השבעים, מתאימה ליחידה האורך שקבענו לעלה, אך אין היא נאמנה למקור, ואם נgrossת εἰς μίαν — תהיה השורה קצרה מדי⁸. קושי אחר מעוררת הגרסה [ν]ΟΓΑΛ — שאינה מוטלת בספק, אך אינה מתאימה למקור העברי, שבו כתוב: "לאמר". התאמנו את השורה האחズונה לאורך המקובל עליידי שהו משוער של תרגום הולם יותר את המקור ובහנחתה, שבמקום התיבת θεός — וכמוון לא קύριος — היה כתוב הסמל המופיע בקטע מספר יונה ובקטעים הנמצאים בירושלים העתיקה. כמו כן השמנתו את הפרפיפס אֵ וגרסנו וסאנצ'ו.

נראה לנו, שייצנו ידי הובה בקריאה הקטעים ובזיהויים. אין אנו מוסכמים, כמובן, לדון בעיות של מסורת הנוסח של תרגום השבעים וודאי לא בערכם של שרידים-המגילה לחקרתה של מסורת זו. ירושה לנו להביע תקוות, שהמאץ שהושקע כאן יועיל לסטודנטים העוסקים בקטעים הגדולים שמעבר לגבול ולחוקרי התרגומים היווני של ספרי התנ"ך.

8. כמו דומה, שנימוק זה כשלעצמו אין בו כדי לערער את נכונותו של זיהוי הקטע, שכן האפשר הוא, שהshoreה לא הייתה מלאה מלכתחילה מאיו סיבה שהיא. כן אפשר להניח דיטוגרפיה או טעות אחרת של הוסף בעל הייסטיון recensio או של המעתיק.

קטע פאפירוֹס

קטע הפאפירוֹס, שנתגלה במערת-האימה, כתוב מצד אחד בלבד. גובה כ-60 מ"מ, רוחבו המאכטימאלי 37 מ"מ וגובהו אוטוּיוטוּ-2 5-5 מ"מ (לוח ית', 2). לצערנו, לא נשתר הקטע במצב טוב וכתוּב אינו ברור. אפיו הקורטסיי מצדיק את ההנחה, שלפנינו שריד של מכתב. התצלום של הפאפירוֹס יועיל לחוקרים ללא ספק יותר מאשר נסיוּן הקריאה. הקטע מחזיק 12 שורות.

		. axat
		. . ua .
		[? λεῖ]ψανα
4		. εμεω.
	[2-3 1. o]	ὸν ἄλλα η
	3-4 1. .	υ σμικρά
	υς . σ συ	ἄπαν
8	6-7 1.	αύτ
	3-4 1.	εισουει
	α 2-3 1.	εισουευ

הכתב שבשורות 11—12, שבו שתי השורות האחרונות, ניתן פחות לקריאה מזה של השורות 8—9. אין בידנו לשער מה היה תוכנו של המכתב.